

УДК 347.91/95

Юридичні науки

Горячковська Дар'я Андріївна

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Горячковская Дарья Андреевна

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Horiachkovska Darya

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Орлова Юлія Ігорівна

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Орлова Юлия Игоревна

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Orlova Yulia

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

ОЦІНОЧНІ ПОНЯТТЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЗА НОВИМ

ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ

ОЦЕНОЧНЫЕ ПОНЯТИЯ В ГРАЖДАНСКОМ

СУДОПРОИЗВОДСТВЕ ПО НОВОМУ ГРАЖДАНСКО-

ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ КОДЕКСУ

EVALUATIVE CATEGORY IN CIVIL PROCEEDINGS ACCORDING

TO A NEW CIVIL PROCEDURE CODE

Анотація. Дана стаття присвячена розгляду цивільно-процесуальних оціночних понять, які з'явилися в ЦПК, після внесення в 2017 році змін до нього. Було охарактеризовано загальне визначення оціночних понять та проаналізовано особливості та ознаки даних понять в рамках цивільно-процесуального права. Було досліджено такі оціночні категорії як «малозначна справа», «визнаний фахівець в галузі права», «добросовісне користування процесуальними правами» та «зловживання процесуальними правами». Було виявлено проблемні питання, які існують при тлумаченні судами даних оціночних понять та при застосуванні ними власного розсуду, а також запропоновано можливий шлях вирішення цих проблем.

Ключові слова: оціночні поняття, дискреційні повноваження, малозначна справа, визнаний фахівець в галузі права, добросовісне користування процесуальними правами, зловживання процесуальними правами.

Аннотация. Данная статья посвящена рассмотрению гражданских процессуальных оценочных понятий, которые появились в ГПК, после внесения в 2017 году изменений в него. Были охарактеризованы общее определение оценочных понятий и проанализированы особенности и признаки данных понятий в рамках гражданско-процессуального права. Было исследовано такие оценочные категории как «незначительное дело», «признанный специалист в области права», «добросовестное использование процессуальными правами» и «злоупотребление процессуальными правами». Были определены проблемные вопросы, которые существуют при толковании судами данных оценочных понятий и при и при применении ими собственного усмотрения, а также предложен возможный путь решения этих проблем.

Ключевые слова: оценочные понятия, дискреционные полномочия, незначительная дело, признанный специалист в области права,

добросовестное пользование процессуальными правами, злоупотребление процессуальными правами.

***Summary.** This article is devoted to the consideration of civil-procedural evaluation categories that appeared in the Civil procedure code, after making changes to it in 2017. The general definition of evaluative categories was characterized and the features and features of these concepts within the framework of civil procedural law were analyzed. The following evaluation categories were investigated as «minor case», «recognized specialist in the field of law», «faithful use of procedural rights», «abuse of procedural rights». Problematic issues that were encountered in the interpretation of judgments by appraisers by courts and in their own discretion were identified, and a possible solution to these problems was suggested.*

***Key words:** evaluative category, discretionary power, minor case, recognized specialist in the field of law, faithful use of procedural rights, abuse of procedural rights.*

Постановка проблеми. Оціночні поняття використовуються у багатьох галузях права. Деякі з них більше оперують даними категоріями, деякі менше. У цивільному процесуальному праві сформовано більше ніж 130 таких оціночних понять, які вміщені в правові норми даного нормативно-правового акту. З набранням чинності новою редакцією Цивільно-процесуального кодексу (далі ЦПК) таких понять стало ще більше. Зрозуміло, що документ зберіг вже класичні оціночні категорії, такі як «розумний строк», «своєчасність» та інші, але й поповнився дещо новими, які на даний час викликають багато питань та провокують велику кількість дискусій навколо них. Крім того спостерігаються складності в їх однаковому розумінні та тлумаченні при здійсненні судами розгляду справ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даного питання займалася значна кількість вчених та практичних працівників в

галузі права. Серед них Турчин-Кукаріна І., Луспенник Д., Зеленко І., Ломоносова Л., Савчук М., Шмиг Т. та інші.

Метою статті є дослідження оціночних понять, які з'явилися в ЦПК 2017 році після внесення до нього змін, та з'ясування як вони впливають на діяльність суду та суддів при здійсненні правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Ще у 2014 році світ побачила Стратегія судової реформи в Україні. Було чітко виділено конкретні напрями (етапи, які підлягають реформуванню): внесення змін до КУ, судоустрій, процесуальне законодавство, адвокатура та безоплатна правова допомога, виконання судових рішень. Реформування судової системи неможливе було без внесення змін до процесуальних кодексів. Законопроект «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» №6232 можна вважати найбільшим за обсягом за всю історію роботи Верховної Ради України. Одночасно було розроблено три процесуальні кодекси в нових редакціях. 15 грудня 2017 року набула чинності нова редакція Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) України. Цей нормативно-правовий акт містить положення, які вносять істотні (на думку науковців як позитивні, так і негативні) новації в цивільне процесуальне законодавство, та має на меті забезпечити швидкий, прозорий, ефективний процес захисту законних цивільних прав й інтересів.

Загальновизнаною тезою є те, що цивільно-процесуальне законодавство «багате» на норми, які містять оціночні поняття. Цивільний процесуальний кодекс України 2004 року містив більш як 130 оціночних понять права, за допомогою яких сформульовано близько трьохсот його норм [1]. Як і попередня редакція ЦПК, версія 2017 року зберегла загальновідомі класичні поняття, такі як «розумний строк», «своєчасність», «неупередженість», «справедливість», а також поповнилася новими, більш змістовно широкими – «малозначні справи», «добросовісне користування

процесуальними правами», «безпідставний позов», «штучний характер», «визнаний фахівець у галузі права» тощо.

Перш ніж охарактеризувати деякі нові оціночні поняття, які з'явилися в ЦПК за рахунок внесення до нього змін, слід з'ясувати, що саме мається на увазі під категорією «оціночне поняття».

У своєму дослідженні Чебакова О. В зазначає, що термін «оціночне поняття» ввів у науковий обіг професор Вільнянський С. І ще 1956 року. Він визначав, що це поняття надає суду можливість вільної оцінки фактів і врахування індивідуальних особливостей конкретного випадку при обов'язковому водночас застосуванні закону. Аналогічні тлумачення оціночних понять (за деякими відмінностями) викладено також в роботах Брайніна Я., Бару М., Кудрявцева В. Зазначається, що Брайнін визначав оціночні поняття як ті, які не конкретизовані законодавцем і які уточнюються органом, що застосовує закон. Бару наголошував, що оціночні поняття наділені трьома важливими ознаками: не конкретизовані законодавцем чи іншим компетентним органом; уточнюються і конкретизуються у процесі правозастосування; надають можливість правозастосовчому органу вільно оцінювати факти, ґрунтуючись на своєму власному переконанні [2].

Запропоновані визначення «оціночних понять» мають загальний та формальний характер. Саме тому диференціація за відповідними галузевими ознаками, допомагає більш глибоко та повно зрозуміти суть кожного конкретного поняття, яке використовується в лише межах окремої правової області (галузі). Так оціночні поняття містяться в цивільному праві, адміністративному праві, кримінальному праві, трудовому праві, кримінальному, адміністративному, господарському та цивільному процесі.

Оціночні поняття саме в контексті цивільного процесу стали предметом дослідження і вчених сучасності. Опалєв Р. вбачає значення оціночних понять у тому, що ці нечіткі поняття, які виражені в джерелах права, що регулюють порядок цивільного судочинства, призначені для того,

щоб надавати правозастосовнику в рамках конкретної справи відносну свободу дій [3, с. 33]. У свою чергу Турчин-Кукаріна І. виділяє специфічні ознаки, які притаманні цивільно-процесуальним оціночним поняттям та називає такі: містяться в цивільно-процесуальному законодавстві України та створюють умови для його стабільності; застосовуються з метою підвищення ефективності захисту прав людини; допомагають урахувати на етапі правозастосування конкретну ситуацію [4, с. 78].

Таким чином, спираючись на вищезазначене можна сказати, що наявність оціночних понять в нормах цивільно-процесуального права є деяким забезпеченням дискреційних повноважень суду. Тобто суддівський розсуд, який так часто згадується в нормах процесуальних галузей права є проявом закріпленої в правовій нормі дискреції. Ботнаренко О. зазначає, що на основі ціннісного підходу, правових оцінок у людини формуються правові чи неправові мотиви поведінки, виходячи з яких людина здійснює практичну діяльність. Саме в цьому і полягає зв'язок дискреції та ціннісного підходу, тобто – дискреції та оціночних понять [5, с. 24].

Отже, через існування оціночних понять права забезпечується всебічне врахування обставин конкретної справи, створюють умови для індивідуалізованого підходу до вирішення спору та тим самим гарантуються дискреційні повноваження суду та санкціонується самостійне (але в правових межах), на власний розсуд вирішення конкретних питань.

Та не все так просто як здається на перший погляд. Результати системного аналізу ЦПК України та матеріалів судової практики свідчать про наявність проблем, що спричиняють неоднаковість тлумачення цивільних процесуальних норм, які містять оціночні поняття. Це цілком очікувано, оскільки, формулюючи текст ЦПК України, законодавець не міг передбачити усі практичні проблеми застосування оціночних понять. Але навіть це розуміння не може бути виправданням, оскільки правозастосовна діяльність, що проявляється у відправленні правосуддя повинна бути як найбільш

досконалою та забезпечити ефективний захист прав і інтересів громадян. Тому, не можна не погодитися з висновком Турчин-Кукаріної І., що помилки у судовому застосуванні правових норм з оціночними поняттями знижують авторитет судової влади, зумовлюють неоднорідність судової практики та правову невизначеність [6, с. 36].

Як уже було нова редакція ЦПК від 2017 року сприяла появі нових оціночних понять. Деякі з них є складними, тобто це означає, що у своїй структурі вони містять не один оцінний елемент та включають декілька оцінних понять. Тобто відбувається формування оціночного поняття через оціночне поняття [7, с. 27]. На нашу думку, до таких можна віднести «добросовісне користування процесуальними правами», «зловживання процесуальними правами» та «визнаний фахівець у галузі права». Звісно поповнився ЦПК й простими оціночними поняттями, таким, що у своїй структурі мають лише один оцінний елемент. Наприклад, такими є «малозначні справи», «безпідставний позов», «штучний характер».

Серед численних новел нового ЦПК, які є доволі складними у правозастосуванні, важливе місце займає так зване поняття «малозначних справ», яке до цього моменту не було відомо ні нормативній, ні судовій практиці. У Законі України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року згадується таке схоже поняття як «малозначний спір», але в той же час йому не надається конкретне тлумачення та визначення.

Так і нова редакція ЦПК від 2017 року не містить визначення поняття «малозначні справи». Хоча й в ч. 5 ст. 19 перераховуються категорії справ, які відносяться до малозначних: 1) справи, ціна позову яких не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для осіб, що є працездатними; 2) справи незначної складності, визначені судом малозначними, крім справ, які підпадають під розгляд лише за правилами загального позовного

провадження, та справ, в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для осіб, що є працездатними

Суперечним є те, що існує певна категорія справ (немайнові позови), у яких ціна позову взагалі відсутня. У таких позовах, саме суд повинен вирішувати, відносити їх до категорії малозначних справ чи ні. Тому суддя повинен вирішувати дане в кожному окремому випадку (справи про захист честі та гідності, виселення особи з приміщення, та багато інших справ) [8, с. 8].

З огляду на це передбачаються досить широкі дискреційні повноваження суду при вирішенні питання віднесення справи до категорії малозначних. Тому цілком випроданою буде необхідність виробити критерії, відповідно до яких такий чинник як малозначність повинен бути оцінений об'єктивно та повно, що надасть можливість більш ефективно розглядати справи та привести судову практику до «єдиного знаменника».

Ще одним проблемний аспектом є перспектива касації або її відсутність – малозначні справи не підлягають касаційному оскарженню, крім випадків, які перераховані в ч. 3 ст. 389 ЦПК а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково.

І знову ж, навіть положення ч. 3 ст. 389 ЦПК, містять оціночні поняття, які повинні будуть розтлумачуватися судом в кожній окремій справі. До них можна віднести «фундаментальне значення», «значний суспільний інтерес», «має виняткове значення», «фундаментальне значення». Плюс до того, законодавець не виключає такий варіант, що суд може помилитися, та

віднести справу до категорії малозначних, хоча по своїй суті вона такою не є. Також не можна не взяти до уваги проблему, яка полягає у тому, що складна та заплутана справа може мати недостатню ціну позову для здійснення касаційного оскарження. Тим самим право та інтерес залишаються незахищеними, та не забезпечується ефективність та справедливість правосуддя.

Як можна побачити «малозначні справи» – це поняття, яке носить чітко виражений оціночний характер, навіть не зважаючи на те, що законодавець намагався хоч якось внести ясність в його розуміння, створивши критерії, яким повинна відповідати дана категорія справ. Цілком зрозумілою та очікуваною стала поява прогалини цивільного процесуального законодавства стосовно визначення та розгляду малозначних справ. Тому вирішенням даної проблеми може стати прийняття постанови Пленумом Верховного Суду України, яка буде містити пояснення критеріїв віднесення справи до категорії малозначних, що стане поштовхом та шляхом для удосконалення правильного розуміння та створення єдиної судової практики в даній царині.

Однією із новел, яка присутня в новій редакції ЦПК є запровадження інституту експерта з питань права. Але регламентація цього інституту не видається повністю досконалою, що як наслідок може потягнути протиріччя при застосуванні цих положень на практиці.

Так, відповідно до 1 ст. 73 ЦПК як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Однак в стаття не дає відповіді на цілком логічні запитання, які можуть виникнути при застосуванні цих норм. Одним з таких запитань може стати наступне: кого слід вважати «визнаним фахівцем в галузі права»?

Конструкція «визнаний фахівець у галузі права» носить оціночний характер, з'ясування й підтвердження статусу особи як експерта з питань права законодавець залишив сторонам та суду. Такий підхід видається логічним та раціональним – зазначене питання може бути легко з'ясоване

судом у кожній справі та не потребує надмірної деталізації таких вимог у кодексі [9, с. 39]. Але, наприклад «визнаність» експерта одною стороною судового розгляду може не бути абсолютною для іншої. Тому сторона, яка заперечує цю «визнаність» вправі оспорити допуск такої особи в судовий процес.

Відповідно до ст. 44 ЦПК учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається. Зловживання процесуальними правами визначається як дії, що суперечать завданню цивільного судочинства. ЦПК детально регламентує поняття «зловживання

процесуальними правами» та заходи, які суд може застосувати. Складність виникає в тому, що в кожному конкретному випадку суд повинен визначити межу між добросовісним використанням своїх процесуальних прав і зловживанням ними. При цьому недобросовісність при реалізації свого права – оціночна категорія. Суд повинен оцінювати правову ситуацію у справі, а не відношення сторін до спору і процедури судочинства [10, с. 44].

Загалом процесуальне законодавство містить достатньо механізмів, для того щоб забезпечити дотримання сторонами судового процесу своїх процесуальних обов'язків. Суди мають виробити ефективні та зрозумілі критерії, щоб розмежовувати дії (добросовісне користування процесуальними правами), які спрямовані на реальний захист прав та інтересів сторін від дій (зловживання процесуальними правами), що застосовуються для маніпулювання в суді або затягування судового розгляду. Вирішення такого роду проблем є аналогічним до питання «малозначності справ». Тобто провідну роль має відігравати Верховний Суд України, який повинен встановлювати критерії добросовісного користування та зловживання, а не робити «подвійну роботу», «виправляючи помилки» судів

нижчих інстанцій. Це стане шляхом до створення єдиної судової практики, забезпечить справедливий, неупереджений та своєчасний судовий розгляд.

Висновки. Нова редакція ЦПК від 2017 року запровадила досить велику кількість нововведень, які до цього не були відомі вітчизняній правозастосовчій практиці. Запровадження нових правових інститутів цивільно-процесуального права сприяла закріпленню нових оціночних понять в ЦПК, що в свою чергу потягнули за собою утворення прогалін та недостатньо повного врегулювання відносин, що виникають під час судового розгляду. На нашу думку, оціночні поняття є забезпеченням дискреційних повноважень суду. Таким чином законодавець забезпечив умови для індивідуалізованого підходу до розгляду справи та надав повноваження для самостійного (але в правових межах), на власний розсуд вирішення конкретних питань. Але, не можна не звернути увагу на те, що існування оціночних понять також супроводжується зловживанням самими суддями своїми правами, що суперечить самому завданню цивільного судочинства, яке полягає в справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді і вирішенні справ з метою ефективного захисту прав, свобод чи інтересів осіб.

На даний час найбільше питань виникає навколо таких понять як «малозначна справа», «добросовісне користування процесуальними правами» та «зловживання процесуальними правами». Для того щоб вирішити проблеми, які існують у даній царині, можна піти шляхом приведення практики судів до «єдиного знаменника». Це можна буде втілити в життя, якщо Верховний Суд України проведе роботу по виробленню критеріїв, якими будуть користуватися суди нижчих інстанцій, наприклад, при віднесенні справи до малозначної або розмежуванні добросовісного користування процесуальними правами або зловживанні ними.

Література

1. Турчин-Кукаріна І. Цивільно-процесуальні оціночні поняття права як ознака лібералізації цивільного судочинства / Юридична Україна. – 2011. – №7 – С. 47-51 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1321-civilno-procesualni-ocinochni-ponyattya-prava-yak-oznaka-liberalizaci-civilnogo-sudochinstva.html>
2. Чебакова О. В. Тлумачення оціночних понять та їх роль у процесі правового регулювання / Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: науково-теоретичний журнал: Міністерство внутрішніх справ України. – 2007. – №3. – С.131-137 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/6510/1/Untitled.FR12_p131-137.pdf
3. Опалев Р.О. Оценочные понятия в арбитражном и гражданском процессуальном праве / М.: Волтерс Клувер, 2008 – 248 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/1628124/>
4. Характеристика змісту, обсягу, форми та функцій цивільно-процесуальних оціночних понять права [Електронний ресурс] / І. В. Турчин-Кукаріна / Юридична наука. - 2011. - № 2. - С. 73-79. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2011_2_11
5. Дискреція та оціночні поняття в кримінальному судочинстві / О. М. Ботнаренко // Адвокат. – 2009. – № 4. – С. 18-20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2009_4_3
6. Цивільно-процесуальне оціночне поняття «загальновідомі обставини» та його судове застосування / І. В. Турчин-Кукаріна // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – Число 3. – С. 35-41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2012_3_6

7. Зеленко І.П., Ломоносова Л.Б. Щодо класифікації оцінних понять / Порівняльно-аналітичне право. – №2. – 2018. – С. 25-28 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pap.in.ua/2_2018/5.pdf
8. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні: монографія / [С. В. Ківалов, Н. Ю. Голубєва, І. В. Андронов та ін.]; за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої; НУ ОЮА. — Одеса: Юридична література, 2017. – 212 с.
9. Мирослава Савчук, старший юрист ЮФ Aequo, Тарас Шмиг, учасник Aequo Friends. Застосується кожного «Родзинки» нової редакції цивільно-процесуального кодексу: світовий досвід та перспективи застосування в Україні / ЮРИСТ // Березень, 2018. – С. 36-39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://aequo.ua/content/news/files/201804_uyu_savchuk_shmig_1523635065_en.pdf
10. Луспеник Д. Д. Ідеальний Процесуальний кодекс: яким він має бути? / Д. Д. Луспеник // Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 лип. 2017 р.). – Київ, 2017. – С. 36–47.

References

1. Turchyn-Kukarina I. Cyviljno-procesualjni ocinochni ponjattja prava jak oznaka liberalizaciji cyviljnogho sudochynstva//Jurydychna Ukrajina. – 2011. – #7 – S. 47-51 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1321-civilno-procesualni-ocinochni-ponyattya-prava-yak-oznaka-liberalizaci-civilnogo-sudochinstva.html>
2. Chebakova O. V. Tlumachennja ocinochnykh ponjatj ta jikh rolj u procesi pravovogho rehuljuvannja / Naukovyj visnyk Kyjivsjkogho nacionaljnogho universytetu vnutrishnikh sprav: naukovo-teoretychnyj zhurnal: Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrajiny. – 2007. – #3. – S.131-137 [Elektronnyj resurs]

- Rezhym dostupu:
http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/6510/1/Untitled.FR12_p131-137.pdf
3. Opalev R.O. Ocenochnye ponjatyja v arbytrazhnom y ghrazhdanskom processualjnom prave / M.: Volters Kluver, 2008 – 248 s. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.twirpx.com/file/1628124/>
 4. Kharakterystyka zmistu, obsjaghu, formy ta funkcij cyviljno-procesualjnykh ocinochnykh ponjatj prava [Elektronnyj resurs] / I. V. Turchyn-Kukarina // Jurydychna nauka. - 2011. - # 2. - S. 73-79. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2011_2_11
 5. Dyskrecija ta ocinochni ponjattja v kryminaljnomu sudochynstvi / O. M. Botnarenko // Advokat. – 2009. – # 4. – S. 18-20 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2009_4_3
 6. Cyviljno-procesualjne ocinochne ponjattja «zagaljnovidomi obstavyny» ta jogho sudove zastosuvannja / I. V. Turchyn-Kukarina // Visnyk Akademiji advokatury Ukrainy. – 2012. – Chyslo 3. – S. 35-41. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2012_3_6
 7. Zelenko I.P., Lomonosova L.B. Shhodo klasyfikaciji ocinnykh ponjatj / Porivnjajno-analitychne pravo. – #2. – 2018. – S. 25-28. – Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: http://pap.in.ua/2_2018/5.pdf
 8. Aktualjni pytannja cyviljnogho sudochynstva u svitli sudovoji reformy v Ukraini: monohrafija / [S. V. Kivalov, N. Ju. Gholubjeva, I. V. Andronov ta in.]; za zagh. red. N. Ju. Gholubjevoji; NU OJuA. — Odesa: Jurydychna literatura, 2017. - 212 s
 9. Myroslava Savchuk, starshyj juryst JuF Aequo, Taras Shmygh, uchasnyk Aequo Friends. Zastosujetsja kozhnogho «Rodzynky» novoji redakciji cyviljno-procesualjnogho kodeksu: svitovyj dosvid ta perspektyvy zastosuvannja v Ukraini / JuRYST // Berezenj, 2018. – S. 36-39. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu:

https://aequo.ua/content/news/files/201804_uyu_savchuk_shmig_1523635065_en.pdf

10. Luspenyk D. D. Idealnyj Procesualnyj kodeks: jakym vin maje buty? / D. D. Luspenyk // Ukrajinna na shljakhu do Jevropy: reforma cyviljnogho procesualjnogho zakonodavstva: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kyjiv, 7 lyp. 2017 r.). – Kyjiv, 2017. – S. 36–47.